

BOEKBESPREKINGEN

Guy HOEBEKE

KERFF (Marcel). *'Kom we zijn tebie' Bezembinders en scharenslieps. Voyageurs in Vlaanderen.*

Leuven, Marcel Kerff & Uitgeverij Van Halewyck, 2000, 159 blz.

Dit boekje smaakt naar meer. Het leidt ons binnen in de wereld van subculturen in Vlaanderen en in het bijzonder in de subcultuur van de 'voyageurs', mensen die rondtrokken om scharen te slijpen, ketels te lappen, biezen stoelen te herstellen, vodden en oud ijzer op te kopen, lepels te vertinnen... Het boekje bevat veel beeldmateriaal zodat de mensen waarover het gaat een gelaat krijgen. Marcel Kerff heeft een veertigtal personen gecontacteerd om een beeld te krijgen van die weinig bekende wereld. De oudste persoon werd geboren in 1912, de jongste in 1985, zodat drie generaties bestreken worden. Voor een vollediger beeld van deze wereld zouden echter wel iets meer mensen moeten geïnterviewd worden.

De structuur van het boek is ordelijk. In de inleiding geeft de schrijver een kort historisch overzicht. De eerste voyageurs, mensen van hier, begonnen rond te trekken om te ontsnappen aan de armoede in de tweede helft van de 19de eeuw. In het begin was dat te voet, later hadden ze 'kapkarretjes', die ze zelf trokken of waar ze honden voor spannen. Nog later kwamen de paarden en de woonwagens. In dezelfde periode doken hier ook de Manoesj-zigeuners op, meestal uit Oost-Europa. Tussen deze groepen was er geregeld contact en een zekere vermenging. Zo ontstond een eigen subcultuur. Later kwamen de Rom-zigeuners waarmee veel minder contact gelegd werd.

Het eerste hoofdstuk bevat het levensverhaal van een vrouw van 75 jaar. Samen met drie vertellingen ingelast tussen de hoofdstukken

en met de interviews met een gezin en met twee zusters vormt het de enige onafgebroken getuigenis. De verhalen van de overige zegspersonen (een goede dertigtal) werden uit elkaar getrokken ter illustratie bij de verschillende hoofdstukken. Persoonlijk zouden we de voorkeur gegeven hebben aan integrale volledige verhalen wat de lezer zou toelaten zich een gaver beeld te vormen van het leven van de voyageurs. De vertelster woont nog in een woonwagen en verhaalt over het gezellige leven op zo'n beperkte oppervlakte. Als kind moest ze al vroeg mee helpen verdienen zoals geld ophalen met een beker na het spelen met een draaiorgel en vodden verzamelen. Ze huwde toen ze zestien jaar oud was. Tijdens de Tweede Wereldoorlog konden zij en haar man zich goed redden met leuren en smokkelen. Daar kwam een einde aan toen haar echtgenoot gedeporteerd werd en ze alles verloren. Na de oorlog keerde haar man terug, begonnen ze weer van voren af aan en met succes. 's Winters stonden ze altijd in de Ardennen en 's zomers aan de kust. Nu trekt de vrouw niet meer rond in haar woonwagen, die staat vast opgesteld. Maar het rondreizen zit er nog steeds in, al was het in de mobilhome van haar zoon. Iets wat in al die jaren niet veranderd is, is haar gastvrijheid vooral tegenover kinderen.

In het tweede hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de nomaden in Vlaanderen. De eerste migraties van echte zigeuners, de Manoesjzigeuners, begonnen al in de 15de eeuw. Ze kwamen waarschijnlijk uit Indië. Over het begin van de 'voyageurs' was hierboven al sprake. Een derde groep waren de Rom-zigeuners. Deze tweede migratiegolf begon in de tweede helft van de negentiende eeuw toen in Roemenië in een aantal prinsdommen de slavernij werd afgeschaft. Die

mensen waren hier allesbehalve welkom. Sinds 1975 kunnen ze zich laten inschrijven in de gemeentelijke vreemdelingenregisters. Na de Tweede Wereldoorlog en vooral na de val van de communistische regimes in Oost-Europa is de derde, massale, migratiegolf van zigeuners op gang gekomen. Het zijn Roma-zigeuners. De culturele eigenheid van al deze rondtrekkende mensen berust op drie assen: een sterk gevoel van beslotenheid tegenover de burgerwereld, een ervaring van tijd en ruimte als 'hier en nu' zonder lange-termijndenken en als derde als flexibiliteit, zich kunnen aanpassen in alle omstandigheden.

'Voyageurs aan het werk' is het onderwerp van het, omvangrijke, derde hoofdstuk. Inventiviteit en aanpassingsvermogen zijn hier troef. Leuren met kleine huishoudartikels, scharen slijpen, lepels vertinnen, stoelen vlechten, regenschermen herstellen, nieuwe bodems in kookpotten steken, bezembinden, vodden rapen, oud ijzer opkopen, manden vlechten, lekke ketels lappen, teilen naaien... zijn enkele van de vele bezigheden van de woonwagenmensen, waarbij ook kinderen betrokken waren, vooral dan bij het bedelen. Na de jaren 1920 ging het zelf maken van dingen er grotendeels uit en bleven de activiteiten hoofdzakelijk beperkt tot het herstellen. In de huidige wegwerptijd is ook hier veel teloor gegaan. Een belangrijke nevenactiviteit was de paardenhandel en een wel heel bijzondere bezigheid was het opsporen van lijken na de oorlog. Gaan werken voor een baas werd enkel gedaan als er geen andere uitweg meer was. Tegenwoordig staat het vroegere levenspatroon, vooral het groepsgebeuren, onder zware druk. Steeds meer jongere voyageurs hebben geen andere keuze dan het gewone arbeidscircuit. Maar toch laat het ondernemingsvermogen hen niet in de steek. Zo werpen sommigen zich op de antiek die in Oost-Europa nog in grote mate aanwezig is of op de autohandel van West naar Oost.

Hoe de voyageurs woonden wordt beschreven in het vierde hoofdstuk. In het prille

begin trokken de 'zwerfers' te voet van dorp naar dorp. Later kon al eens een steekkar gekocht worden, die opgevolgd werd door een kapkar, een kar met een kap over, die ze meestal zelf trokken. Tussen de twee wereldoorlogen kwamen er meer en meer woonwagens en ook paarden om ze voort te trekken. Tot de jaren 1960 verwisselden de voyageurs veel van plaats; daarna werd het rondtrekken bijna onmogelijk. Van dan af woonden ze meestal in huizen, meestal erg tegen hun zin, of stacaravans. In de tijd van de kapkar diende die overdag voor de beroepsactiviteit. 's Avonds werd ze leeggemaakt en diende ze om in te slapen. Een woonwagen daarentegen was een huisje in het klein en er werd veel aandacht besteed aan de inrichting. Een nadeel was wel het gebrek aan privacy. De verzuchting van veel voyageurs is dat er voldoende vaste woonwagenterreinen zouden komen waar ze zouden kunnen blijven staan met hun wagens en hun caravans.

Uit het voorgaande blijkt dat school lopen en barakkenkind zijn niet samengingen. Het korte vijfde hoofdstuk is hieraan gewijd. Het voortdurend trekken van de ene plaats naar de andere maakte dat de kinderen slechts kort in een bepaalde school konden blijven. Dat kwam de belangstelling van de onderwijzers voor die kinderen niet te goede. Het regime in de scholen was ook totaal anders dan wat de kinderen gewoon waren en botste met hun levenswijze.

Hoofdstuk zes behandelt de godsdienstigheid van de voyageurs. De oudere generatie is nog zeer gelovig. Bedevaarten zijn zeer in trek want ze harmoniëren met hun trekkersbloed, maar ook plaatselijke kappelletjes worden bezocht. Het Woonwagenpastoraal met eigen aalmoezeniers, zorgt ervoor met eigen missen en bedevaarten dat de voyageurs hun godsdienst onder elkaar kunnen beleven. Het bijgeloof is niet verdwenen en op gebedsgenezers wordt nog veel beroep gedaan. Begravenissen spelen een grote rol in de voyageurscultuur vooral als sociaal gebeuren. Pastoors, paters en kloosterzusters mogen in

het algemeen rekenen op sympathie in de voyageurswereld omdat ze dikwijls hun kant kiezen in conflicten met de burgerwereld.

De verhouding met de burgerwereld wordt belicht in het zevende hoofdstuk. Politie en burgemeesters waren meestal hun vrienden niet. Daarbij komt nog dat de buitenwereld, 'de boeren' genoemd, hen dikwijls met minachting en argwaan bekijkt. Dat laat bij velen diepe wonden na. Voyageurs hebben een zin voor hygiëne, die afwijkt van die van de burgerwereld. Zo moet een sterfbed verbrand worden, zijn bepaalde dingen onrein, wordt er traditioneel dagelijks geпоetst en gelden de 'boeren' als niet al te zuiver. De voyageurs hebben last om zichzelf en hun eigenheid te omschrijven, maar herkennen elkaar toch zonder een woord te wisselen. Ze zijn spontaner en kunnen beter plezier maken. Vrouwen klagen echter dat hun mannen zich teveel in een eigen kringetje bewegen en de sleur aan hen laten. Wat trouwen betreft bestaat geen eensgezindheid of een voyageur nu beter met een 'boer' of met een andere voyageur trouwt. Met de Manoesj-zigeuners zijn de betrekkingen zeer goed en is er zelfs een zekere integratie. Met de laatste zigeunergolf uit Oost-Europa daarentegen zijn de betrekkingen eerder afwijzend.

Twee jonge meisjes, zusjes, komen in het achtste hoofdstuk aan het woord. Het oudste voelt zich nog aangetrokken door het zwervend bestaan, maar zal er toch niet voor kiezen, het jongste kiest resoluut voor het gewone burgerbestaan. Ze hadden op school geen last van laatdunkendheid van hun vriendinnen, wat misschien berust op het feit dat ze doorlopend op dezelfde school bleven. Hier zouden we de mening van meer jongeren willen horen hebben, want twee meisjes is wel een smalle basis om op voort te gaan.

Hoofdstuk negen handelt over de huidige tijd. Met de professionalisering van het welzijnswerk in de maatschappij is er ook voor de voyageurs een en ander veranderd. Ze kunnen nu beroep doen op het Vlaams Centrum Woonwagenwerk (VCW). Deze

organisatie werkt voor voyageurs, zigeuners en foorreizigers. Alles begon in 1868 met de stichting van het 'Foorwerk' te Antwerpen door een pater. Overal werden kleine kernen opgericht onder impuls van de katholieke kerk, die de ontkerstening wilde tegengaan. Priester De Baere organiseerde vóór de Tweede Wereldoorlog 'Hoogdagen' voor voyageurs en zigeuners. Toen hij echter hun kinderen in internaten wilde steken verloor hij alle krediet. De verzorgings- en welvaartsstaat, zoals die zich ontwikkelde na de Tweede Wereldoorlog, ging regelrecht in tegen het nomadenbestaan. Zo ontstonden in de jaren zestig vzw's die zich met woonwagenwerk bezig hielden. Voyageurs en zigeuners begonnen minder te trekken en er waren meerdere initiatieven om hun meer hulp te bieden. In 1977 werd het Vlaams Overleg Woonwagenwerk (VOW) opgericht, een koepel waarbij de meeste organisaties, die tot dan toe culturele en sociale begeleiding voor de voyageurs en de zigeuners verzorgd hadden, aangesloten waren. Overleg met de Vlaamse overheid resulteerde in een subsidieregeling voor het inrichten van woonwagenterreinen. In 1989 besliste de Vlaamse regering om geld te reserveren voor de bestrijding van de kansarmoede en kon het VOW groeien. In 1997 werd het omgedoopt tot VCW, dat er naar streeft een programma te kunnen opmaken op langere termijn. Het laatste woord in dit alles is nog niet gezegd. De voyageurs leunen dicht aan bij de hoofdstroom van de maatschappij, maar verschillen er soms ook sterk van. Een sterke drang naar onafhankelijkheid is wel het gemeenschappelijke kenmerk. Hoe zal dat evolueren in de toekomst?

Zoals hoger reeds vermeld is dit een uitermate lezenswaardig boek. Het is zeer omvattend in wat de behandelde onderwerpen betreft en men krijgt werkelijk een goed beeld van de voyageurswereld. We hebben de indruk dat het geschetste beeld vollediger zou zijn geweest door nog meer mensen te ondervragen en door meer publicaties te raadplegen.

bijvoorbeeld het boek 'Bargoens te Sint-Niklaas' van Marcellijn Dewulf. Zou er geen verband kunnen aangetoond worden tussen de leurers van Sint-Niklaas, Zele en andere stadjes enerzijds en de voyageurs anderzijds?

BIJSTERVELD (Arnoud-Jan) en VAN DE PERRE (Dirk). *Het Mirakelboek en de Stichtingsgeschiedenis van de Ninoofse Abdij. (Liber Miraculorum Sancti Cornelii Ninivensis. Historia Foundationis Ninivensis abbatiae. De Boete.)* Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2001, VIII+200 blz. (Symbolae Facultatis Litterarum Lovaniensis, Series B/Vol. 24) [te bestellen bij de boekhandel of bij de Universitaire Pers Leuven, Blijde Inkomststraat 5, B-3000 Leuven, telefoon 016-32 53 45. De prijs, zonder verzendingskosten, bedraagt 24,79 EUR].

Zoals te verwachten van een boek gepubliceerd bij een universitaire uitgever, is het onderhavige werk een schoolvoorbeeld van hoe een wetenschappelijk boek moet uitgegeven worden: woord vooraf, inleiding, duidelijke indeling, naast elkaar geplaatste Latijnse tekst en de Nederlandse vertaling ervan, rijkelijke annotaties, gebruikte afkortingen, bibliografie, registers van personen en plaatsen, lijst van kaarten en afbeeldingen, vergelijking met de vorige editie, voorstelling van auteurs en medewerkers en een zeer duidelijke samenvatting in het Engels, alles is er. Het is een boeiend boek dat echter met de nodige aandacht moet gelezen worden om de draad niet te verliezen in de veelheid van aangehaalde personen en plaatsen. Zelfs de ontstaansgeschiedenis van dit werk is de moeite van het lezen waard. Het oorspronkelijke Latijnse handschrift bevindt zich te New York en werd door de Amerikaanse historicus W. Rockwell voor het eerst vertaald en uitgegeven in 1914 en 1925. In 1995 werd de aandacht van prof. dr. A.J. Bijsterveld (Katholieke Universiteit Brabant, Tilburg),

na een lezing aan het Institute for Advanced Study te Princeton, door prof. dr. A. Derolez gevestigd op het Ninoofse *Liber Miraculorum*. Professor Bijsterveld zorgde dan in 1997 voor een vertaling ten behoeve van een doctoraal werkcollege voor de studenten Geschiedenis aan de V.U. Amsterdam. Dr. D. Van de Perre (Research fellow Katholieke Universiteit Leuven) werd uitgenodigd voor een lezing over de Ninoofse abdij in het kader van datzelfde college. Daaruit groeide het plan bij beide auteurs de Rockwell-editie te herwerken en uit te geven.

Het voorliggende boek bestaat uit twee afzonderlijke helften: de eerste helft bevat het inleidend commentaar en de beschrijvingen bij de tekst van prof. Bijsterveld en dr. D. Van de Perre, de tweede en grootste helft geeft de Latijnse tekst en de Nederlandse vertaling van het *Liber Miraculorum* (voortaan afgekort als: LM) en de *Historia Foundationis* (voortaan afgekort als: HF) en de Middelnederlandse tekst van *De Boete*.

In het inleidend commentaar schetsen de auteurs een beeld van de Ninoofse abdij in de twaalfde eeuw. Ze beschrijven eerst de onmiddellijke omgeving nl. de heerlijkheid Ninove-Herlinkhove, daarop volgt de beschrijving van de wijdere omgeving, de *pagus Bracbatensis*, vervolgens wordt de rol belicht van de vorsten als opperste beschermheren en tenslotte de rol van de vijanden van de abdij.

De heren van Ninove werden beleend met o.a. de heerlijkheid Ninove-Herlinkhove door de graaf van Vlaanderen. Hierdoor en ook door andere lenen en door eigen (allodiaal) bezit, waren de heren van Ninove een belangrijke factor in het graafschap Vlaanderen. Er bestond reeds een seculier kapittel van drie kanunniken in de parochiekerk van Ninove. Gerard I van Ninove vormde dit in 1137 om tot een premonstratenzerabdij.

In wijdere omgeving lag Ninove in het hart van de Brabantgouw, de *pagus Bracbatensis*

uit de Karolingische tijd, een gouw die echter geen politieke betekenis meer had. In die omgeving hadden Vlaamse, Brabantse en Henegouwse families bezittingen. De abdij van Ninove was niet levensvatbaar zonder bezittingen buiten de onmiddellijke omgeving van Ninove. Ze werd door bovengenoemde families rijkelijk begiftigd met gronden, hoven, watermolens en rechten. Hun wijdverspreide bezit bezorgde hun een religieuze en culturele uitstraling in die streken. Doordat de abdij behoorde tot een grote Europese orde kon ze snel aansluiting vinden bij de internationale cultuur. Dat kwam tot uiting in haar boekenproductie en in haar architectuur.

Was Gerard I van Ninove de stichter van de abdij, zijn opvolger Gerard II bleek er een tegenstander van te zijn. Graaf Filips van de Elzas en na hem graaf Boudewijn IX moesten meermaals tussenbeide komen om de belangen van de abdij tegen Gerard II te beschermen. In Brabant werd die rol vervuld door de hertogen Godfried III en Hendrik I. De lokale heren beoogden met het stichten van abdijen de roem van hun geslacht te vergroten, de vorsten daarentegen wilden met hun bescherming de hogere belangen bevorderen.

De abdij had drie soorten vijanden: andere religieuze instellingen, de familie van de schenkers en de bevolking. Schenkingen gebeurden dikwijls in een opwelling en de schenkers of hun familie kwamen achteraf daarop terug. Het ongenoegen van de bevolking sloeg vooral op gebruiksrechten zoals weide- en houtrechten. De heren schonken hoofdzakelijk gronden waarop de gemeente een gebruiksrecht had. Daardoor verminderde enerzijds het gebied waar de gemeente rechten had en moest ze anderzijds ook de concurrentie van de abdijen dulden op het overblijvende gebied met gemene rechten.

In de beschouwingen bij de tekst besteden de auteurs aandacht aan de manuscripten zelf van het *Liber Miraculorum* (LM) en de *Historia Foundationis* (HF). Ze behandelen

eerst het probleem van het handschrift, daarna de inhoud, de samenstelling, het auteurschap en de datering, vervolgens de receptie van de tekst en tenslotte de gehanteerde beginsels bij de tekstuitgave en de vertaling. Het handschrift uit de twaalfde en dertiende eeuw van het *Liber Miraculorum*, de *Historia Foundationis* en *De Boete* bestaat uit vijf katernen perkament. Het LM werd door één persoon geschreven, terwijl aan de HF zes verschillende mensen werkten. De belangrijkste vernieuwing van Bijsterveld en Van de Perre met deze heruitgave is dat ze de volgorde van de katernen veranderd hebben. Het oorspronkelijke katern IV bevatte nog enkele lege folio's die later voor andere teksten gebruikt werden. Daarom werd dit oorspronkelijke katern IV achteraan gestoken en kwam tot ons als katern V. Dit had als gevolg dat in het handschrift de logische volgorde gewijzigd was. Door de huidige katernen IV en V terug van plaats te verwisselen, werd de oorspronkelijke volgorde hersteld en vielen alles op zijn plaats.

Het LM valt uiteen in twee delen. Het eerste deel bestaat uit twee verhalencycli. In de eerste verhalencyclus (2-16) worden de verhalen over de bestraffing van de vijanden van de abdij gebundeld volgens de plaats waar ze zich afspeelden. In de tweede cyclus worden de verhalen (17-22) uit de beginperiode van de abdij in chronologische volgorde gebracht. Hierin worden de perikelen met de heren van Ninove behandeld tot de verzoening van de nazaten met de abdij. Uit de vele details in dit eerste deel blijkt dat de auteur de gebeurtenissen van nabij heeft meegemaakt. Ongelukken die de vijanden van de abdij treffen noemt hij straffen van God en Sint-Cornelius; tegenslagen die de abdij treffen moeten echter gezien worden als een loutering die God zijn getrouwen oplegt. In het tweede deel worden 32 verhalen gewijd aan genezingen door Sint-Cornelius. Hij is vooral doeltreffend bij vallende ziekte, oogziekte, koudvuur en verkramping. Nadruk wordt gelegd op het nakomen van de verplichtingen

na de genezing. Dit kon gebeuren onder de vorm van offergaven zoals kaarsen en tarwe maar ook met het betalen van een jaarlijkse cijns. In elk geval vaarde de abdijs er niet slecht bij. De genezingswonderen worden eenvoudig en rechtstreeks weergegeven. De auteur van het LM is waarschijnlijk een kloosterling van de eerste generatie, een priester die dicht bij het beleid stond. Hierbij wordt gedacht aan Damiaan, broer van abt Arnold. Het LM werd geschreven tussen 1181 en 1200, tussen het overlijden van Gerard II en dat van Gerard III.

Zoals reeds vermeld zijn aan de HF zes kopiïsten werkzaam geweest. Begonnen als het verhaal van de stichting van de abdijs evolueert de HF naar de geschiedenis van de abten. Vermoedelijk ontstaan uit de behoefte van iemand uit de tweede generatie om zijn kennis over het ontstaan van de abdijs niet verloren te laten gaan, is het werk geschreven tussen 1202 en 1206. Latere generaties hebben de kroniek weer opgenomen en voortgezet tot 1252.

Voor 1800 werden het LM en de HF reeds als bron gebruikt, o.a. door Boudewijn van Ninove in zijn *Chronicon*, een wereldgeschiedenis. De LM-HF codex werd later voornamelijk in de verering van Sint-Cornelius gehanteerd. Om tijdens de Contrareformatie het bestaansrecht van de abdijs te verdedigen werd haar geschiedenis ook gedrukt, waarbij gesteund werd op de codex. In de zeventiende eeuw en in de eerste helft van de achttiende werd veel op het werk beroep gedaan. Met de opheffing van de abdijs in 1796 verdween de codex uit de openbaarheid. In 1909 ontdekte Rockwell het originele handschrift in New York en bracht een kritische teksteditie uit in 1914 en 1925.

De huidige tekstuitgave neemt als basis van de transcriptie uit het Latijn de kritische tekstuitgave van Rockwell, die werd aangepast en uitgewerkt. Voor de vertaling in het Nederlands werd gestreefd naar een leesbaar Nederlands.

In de tweede helft van het boek volgt het oorspronkelijke handschrift met de drie autonome teksten, het *Liber Miraculorum* en de *Historia Foundationis* met hun vertaling en *De Boete*. Ter illustratie enkele voorbeelden uit de tekst.

In de eerste verhalencyclus (2-16) van het LM over vijandige heren en bevolking gaat het er niet bepaald zachtzinnig aan toe: lansen in het hoofd, opengesneden buik, met een zwaard de hersenen inslaan, dit alles behoorde tot de geplogenheden. Het veelvuldig voorkomen van het woord 'wraak' in de verhalen getuigt ook niet van vergevingsgezindheid van de kant van de geestelijken. Veel eerbied voor hun patroonheilige hadden de kloosterlingen niet. Zo dreigt een priester Sint-Cornelius ermee hem niet goed meer te zullen dienen als hij, Cornelius, er niet voor zorgt dat een parochiaan een verschuldigde offerande geeft. De zorg voor het tijdelijke bestaan had blijkbaar voorrang. Zoals reeds gemeld waren het niet alleen de heren die tegen de abdijs en haar rijkdommen waren. De gewone bevolking was het niet altijd eens met de cijnsen en offeranden die ze moest afstaan en evenmin met het verlenen van gemene rechten of het schenken van gronden door de heren aan de abdijs. Typisch is de reactie van de boer die aan Heer Raas van Gavere vraagt, grond aan de boer te verkopen i.p.v. die aan de abdijs te schenken. Onnodig te melden dat die boer enkele dagen later stierf.

In de tweede verhalencyclus (17-22) krijgen we een chronologisch verloop van de woelige eerste jaren van de abdijs. De steun van God en Sint-Cornelius verleenden daarbij aan de heren van Ninove en de begunstigers van de abdijs de nodige overwinningen. Toen Ninove aangevallen werd door de heren van Zottegem, dreigde de abdijs de prooi te worden van de vlammen. Door de hulp van Sint-Cornelius keerde de wind en werd de abdijs gered. Gelijkaardige sagen zijn ook nu nog terug te vinden. Hier is het de pastoor die, terwijl hij in zijn brevier leest, rond het vuur wandelt, en de wind doet keren.

De laatste reeks verhalen (23-54) handelen over wonderen van genezing. Het doven van brand, het gezicht terug krijgen, genezing van koudvuur en vooral van vallende ziekte zijn veel voorkomende thema's. Sterke nadruk werd gelegd op de verplichting dat de cijzen die men beloofd had te betalen in geval van genezing, inderdaad ook betaald werden. Gebeurde dit niet dan kwam de ziekte terug. Ook hier werd veel aandacht besteed aan het verwerven van stoffelijke middelen door de abdijs.

De HF bevat 22 verhalen die een gedeeltelijk beeld geven van de samenleving van 800 jaar terug zoals daar zijn: strijd tussen lokale heren met plunderingen tot doel; schenkingen aan de kerk voor de zielezaligheid van overledenen; schenkingen van land, tienden, molens en delen van de oogst aan de abdijs om ze zelfbedruipend te maken; de werklust en onthouding van de kloosterlingen; het klooster als een centrum van geleerdheid en boekenproductie; onenigheid in de abdijs tot zelfs moord tijdens de mis; stelen van hout door de bevolking; de liefdadigheid van de abdijs voor armen, weduwen en zieken. Een glimpje humor, dat heden ten dage op dezelfde wijze zou ervaren worden, wordt gebracht in het verhaal van de boer en een zak die, na resti-

tutie van de rest, door de overvallers niet aan hem teruggegeven was.

De inleiding en de tekstitgave van *De Boete*, zijn van de hand van emeritus professor Willy Braekman. 'Boeten' zijn voorschriften door geestelijken opgelegd aan zieken die zich als horigen onderworpen hadden aan een heilige door op hem beroep te doen. Deze tekst is duidelijk opgesteld voor lijdens aan vallende ziekte. Als oudste en meest gedetailleerde pelgrimsboete uit onze gewesten is hij volkskundig belangrijk.

Wie te Ninove bij Sint-Cornelius zijn toevlucht zocht was onderworpen aan verschillende verplichtingen. De financiële was blijvend. Vasten moest elk jaar gebeuren evenals het geven van een offerande. Dieet volgen en soberheid in acht nemen moest men enkel het eerste jaar vervullen. Eenmalig was ook het offeren van koren, goud ... in hoeveelheden overeenstemmend met het lichaamsgewicht van de zieke. Van die horigheid kon men zich vrijkopen door het betalen van zijn gewicht in natura, goud of zilver.

De verscheidenheid van de teksten maakt dit boek interessant niet alleen voor geschiedkundigen, mediëvisten en filologen maar ook voor volkskundigen.

SIGNALEMENTEN

Van de Streek. De weerspiegeling van dialecten in familienamen

Van de Streek. De weerspiegeling van dialecten in familienamen is het zesde boek in de reeks dialectenboeken van de Stichting Nederlandse Dialecten, die tweejaarlijks uitgegeven worden naar aanleiding van de Nederlandse dialectendagen. De Zesde Nederlandse Dialectendag vond op 17 maart 2001 in Alden Biesen (Bilzen) plaats. Dit zesde dialectenboek, geredigeerd door Veronique De Tier, Ann Marynissen en Har Brok, bevat net als altijd alle ochtendlezingen van die dag. Prof. dr. Magda Devos leidt ons door het landschap van de lage landen. In 'Het landschap in eigennamen' neemt ze ons mee naar woeste vlakken, moerassen, poelen en plassen. Ook cultuurlandnamen, zoals akkerland en grasland, en bosnamen worden besproken. Een indrukwekkend aantal familienamen, zoals Van de Rostijne, Van Driessche, Goormans en Miedema, wordt toegelicht.

Henny Stoel, NOS-journaalpresentatrice, heeft het over misjogologie, over namen om bij in slaap te vallen en over de problemen bij spelling en uitspraak van namen in het televisiejournaal.

Jan Wauters, ten slotte, heeft het in een zeer poëtische bijdrage over de echoput van zijn jeugd, het dialect: de huistaal, de thuistaal. Het dialect roept heel wat herinneringen op. Hij vergelijkt het o.a. met de situatie van het Afrikaans. Ook deze taal wordt meer en meer een thuistaal, een taal van de kleine kring.

Het centrale thema van de dag was 'dialect en familienamen'. De andere artikelen in het boek zijn dan ook aan dit onderwerp gewijd. In een inleidend artikel heeft naamkundige dr. Ann Marynissen het over klanktegenstellingen en lexicale varianten in de Nederlandse familienamen en hun tegenhangers in de dia-

lecten. Aan de hand van een aantal voorbeelden bespreekt ze voor het hele Nederlandse taalgebied de verhouding tussen familienaam- en dialectverschijnselen.

Dat onze familienamen sporen dragen van oude en nog steeds in gebruik zijnde dialectkenmerken, blijkt duidelijk uit de diverse 'regiobijdragen' in dit zesde dialectenboek. Twee eeuwen nadat onze namen officieel geregistreerd werden, verraden ze nog onze geografische herkomst: Feenstra is een noorderling, Vandepitte komt uit het zuidwesten van ons taalgebied en Beckers heeft onmiskenbaar Limburgse roots. 16 auteurs bekijken het familienamenbestand voor hun provincie of streek door een dialectologische bril en onthullen de dialectgeografische bijzonderheden van enkele familienamen in hun provincie of streek. Van noord naar zuid verneemt u in de bijdragen o.m. hoe Friese uitspraakverschijnselen hun weg vonden in de familienamen, hoe Groningse, Drentse en Friese familienamen zich aan de hand van een aantal typische achtervoegsels laten lokaliseren, hoe Twentse namen voor plaatsen, planten en beroepen in de familienamen terechtkwamen. Gedemonstreerd wordt ook dat West-Overijssel en Flevoland door een aantal interessante naamgevingprocédés gekenmerkt worden, dat West-Nederlanders uitmunten in beknoptheid bij de familienaamgeving, dat Gelderland doorkruist wordt door dialect- én familienaamgrenzen en dat bij bepaalde Noord-Brabantse familienamen variatie troef is. Uit de bijdragen voor Nederlands en Belgisch Limburg blijkt dat familienamen vaak relictten van vroegere taalfasen zijn. Vlaams-Brabanders zullen hun gading vinden in de bijdrage over hun provincie, waarin een indrukwekkend aantal familienamen gecategoriseerd en van verklaring voorzien wordt. Verder verneemt u hoe Antwerpse familienamen Antwerpse klankverschijnselen reflecteren. Een mooie tegen-

hanger voor de Twentse bijdrage vormt het artikel over Oost-Vlaamse familienamen: ook hierin wordt beschreven hoe dialectbenamingen voor fauna, flora en beroepsbezigheden hun neerslag vonden in familienamen. De West-Vlaamse gegevens tonen een bijzonder sterke correlatie tussen de verschijningsvorm van de familienamen en de hedendaagse dialecten. Zeeland blijkt zich niet alleen door zijn dialecten maar ook door zijn familienamen als een overgangsgebied tussen Vlaanderen en Nederland te laten karakteriseren. De Frans-Vlaamse bijdrage ten slotte, die aan namen van Nederlandse origine in Noord-Frankrijk gewijd is, biedt een interessant stukje taalgeschiedenis.

Zoals gebruikelijk wordt het boek afgesloten met de Wegwijzer, die dit keer uit twee delen bestaat. Ann Marynissen geeft een overzicht van naamkundige publicaties en interessante adressen. Ton van de Wijngaard zorgt zoals altijd voor een geactualiseerde wegwijzer i.v.m. dialectologische publicaties.

Veronique De Tier, Ann Marynissen, m.m.v. Har Brok, *Van de Streek. De weerspiegeling van dialecten in familienamen*. Stichting Nederlandse Dialecten, Groesbeek 2001. ISBN 90-73869-06-4. 416 blz., f 25.00 / Bef 500 (+ verzendingskosten).

Het boek is te bestellen op de secretariaatsadressen van de Stichting Nederlandse Dialecten: voor Nederland: Generaal Gavinstraat 344 6562 MR Groesbeek 024-3615998 h.van.de.wijngaard@let.kun.nl - voor België: Beukendreef 11 - 9770 Kruishoutem 09-264 40 79 Veronique.detier@rug.ac.be

Véronique DE TIER

Medailles Wereldtentoonstelling Gent 1913

Wereldtentoonstellingen of andere grootse manifestaties geven aanleiding tot de maak van talrijke memorabilia die als tijde-

lijk gadget of als onmiddellijk verzamelaarsobject gepromoot worden. Naast de meestal onschuldige objecten voor het grote publiek, kunnen ook de deelnemers verblijd worden met eremetaal en diploma's. Op het vlak van wereldtentoonstellingen was de 19de-eeuwse aanzet er een van promotie van het technologisch kunnen van een natie, ingebed in zijn socio-culturele grandeur. Zoals bij "gewone" nijverheidstentoonstellingen, al dan niet gespecialiseerd, hoopten de deelnemende fabrikanten dat hun product zou onderscheiden worden met een medaille. Geldprijzen werden er niet uitgedeeld. De eremetalen werden wel gebruikt in de briefhoofden van de onderscheiden firma's, die op deze manier hun onderscheiding hoopten te verzilveren. Alle op de Wereldtentoonstelling van Gent van 1913 geproduceerde en verspreide medailles werden beschreven en in hun kader geplaatst in de studie van Eva Wuyts. Haar licentiaatsverhandeling werd gepubliceerd door de vereniging Numismatica Gandavensis in 2000 (Meerhem 49, 9000 Gent). Medailles werden toen voor verschillende doeleinden gebruikt; zowel om jury- of politieleden te onderscheiden, van speciale afdelingen en (sport)activiteiten tot een heel gamma souvenirmedailles. Zelfs de binnen het horecagebeuren gebruikte jetons werden niet vergeten, ook niet de reclamejetons voor een kopje Malt Kneipp, een koffievervanger van gekiemde en gebrande haver die men in Das Deutsche Haus, het Duits eet- en drankhuis, kon inruilen. Eva Wuyts, Wereldtentoonstelling Gent 1913 in metaal vereeuwigd (Gent, Numismatica Gandavensis, 2000) is dan ook een verhelderende studie van een zijdelings aspect van de volkscultuur.

Harry VAN ROYEN

Van Leuvense stoof tot centrale verwarming

Nog tot voor enkele tientallen jaren werd in Vlaanderen het kolenfornuis in vele (oudere) gezinnen nog als het kook- en verwarmings-

instrument bij uitstek gebruikt. De verder doorgevoerde sanering en verbetering van de leefkwaliteit maakt niet alleen dat steenkool nog nauwelijks gebruikt wordt, maar ook dat de Leuvense stoof nu een volwaardig museum-artefact is geworden.

In de loop van de 20ste eeuw werd de energievoorziening van de gezinnen volledig omgegooid. Hout, steenkool en turf werden, buiten heropflakkingen tijdens economische crisisperiodes, langzaam aan verdrongen door gas, elektriciteit en petroleum. Het promoten van de nieuwe energiebronnen richtte zich voor de huishoudsegmenten verwarming, koken en warmwaterproductie op de gemakken die met de nieuwe technologische modellen mogelijk waren: financiële en tijdsbesparing die via kookdemonstraties als ideale verkoopmethode aan de man werden gebracht. Het vinden van de nodige aardgasvoorraden versnelde de veranderingen, geholpen door technologische verbeteringen en goedkopere kachels, geisers en fornuizen. De goedkopere energiebronnen en de maatschappelijke veranderingen als gevolg van een grotere hang naar luxe en de zoektocht naar het verlichten van het huishoudelijk werk door het uit werken gaan van de beide echtgenoten maakten een gestage teruggang van het steenkoolverbruik onvermijdelijk. De reclamecampagnes van de steenkoolhandel om de gezellige warmte van een steenkoolkachel te promoten hadden niet echt succes. Nadat ook de markt van het stadsgas verdwenen was, waar gas gedistilleerd werd uit steenkool, betekende dit het langzame wegwijnen van de energiebron van de nijvere 19de eeuw. De elektriciteitsvraag voor nijverheids- en huishoudelijk gebruik werd na de jaren 1960 niet opgevangen door steenkoolcentrales, maar in hoge mate door andere energiebronnen. De verdere penetratie van de energiebronnen doorheen het hele land veroorzaakte een grotere energievraag omdat de nieuw aangesloten massaal nieuwe huishoudtoestellen kochten.

Peter van Overbeke schetst in *Kachels, geisers en fornuizen. Keuzeprocessen en ener-*

gieverbruik in Nederlandse huishoudens 1920-1975 (Hilversum, Verloren, 2001, ISBN 90 6550 647 0) een voor Vlaanderen (bijna) vergelijkbaar beeld van de veranderende energiebronnen voor het koken en verwarmen van water in Nederland. Mits de correctie door de energievoorsprong en dito modernisering door de inheemse Nederlandse gasvoorraad tegen het langer vasthouden aan de Belgische inheemse energiebron, steenkool, waardoor de Belgische huishoudens later moderniseerden, gaat de geschetste evolutie in grote mate op voor de in Vlaanderen doorgemaakte wijziging in gebruikte energiebronnen.

Harry VAN ROYEN

Processies ten tijde van Willem I

De controle die het nieuwe Verenigd Koninkrijk der Nederlanden uitoefende op de katholieke eredienst, en dan zeker op zijn uiterlijke activiteiten, was een van de doornen des aanstoots voor de Rooms-Katholieke clerus, in Zuid én Noord. Alhoewel de bisschoppen sommige processies ook wel een beetje wilden opfrissen, en vooral de te volkse devotievormen wilden verwijderen zoals die in de casus Veurne voorkwamen, was de clerus in het algemeen niet opgezet met de verplichte opgave van processies en vooral de vermindering van het aantal dat men er per jaar kon organiseren. Het Gentse episcopaat was in deze informatie- en controlestrijd niet meegaand te noemen. Het kwam dan ook geregeld tot conflicten met de bevoegde administratie voor de Rooms-katholieke eredienst en de protestantse opvattingen over de noodzaak en de organisatie van die processies. Pas na de septemberomwenteling van 1830 kon de Kerk haar herstelbeleid op het vlak van o.a. een vrije processiegang opnieuw opnemen.

Alhoewel de Zuidelijke provincies niet de hele 19de eeuwse processiecontrole hebben ondergaan zoals de Nederlandse Rooms-

katholieken, is het beeld dat P.J. Margry daarover schets (p. 238-261, 556-561) in *Teedere quaesties: religieuze rituelen in conflict. Confrontaties tussen katholieken en protestanten rond de processiecultuur in 19^e eeuw Nederland* (Hilversum, Verloren, 2000, ISBN 90 6550 065 0), niet onbelangrijk om de klerikale weerstand tegen het bewind van Willem I ook op dat vlak te begrijpen, evenals om er latere vrijzinnige analyses over het fenomeen processie in hun protestantse voorlopers te ontdekken.

Harry VAN ROYEN

De kerk in de 19de eeuw

De 19de eeuw is een belangrijke eeuw geweest voor de Rooms-katholieke kerk als machtsinstituut. Herstellend van de zware klappen die het Frans revolutionair bewind haar in de jaren 1790 in haar sterkste bastions toebreacht, herstelde zij zich tijdens de eerste decennia van de 19de eeuw. Het Belgische geval vormde een uitzondering op de herstelbewegingen in Frankrijk en de emancipatiestrijd in Nederland. De voor de Kerk gunstige grondwet maakte dat zij tussen 1830 en 1850 in recordtempo even machtig, zo niet machtiger was geworden dan in de loop van de 18de eeuw. Het was dan ook een van zijn politieke en sociale sterkte overtuigd episcopaat dat wetgevende initiatieven die zijn almacht konden aantasten stevig bestreed. De verspreiding van het groeiend aantal antikle-rikale persuitingen poogden de pastoors tegen te gaan door in hun parochies aandachtig te volgen wie wat las, of probeerde te lezen. De tegenslagen van de Franse en Hollandse periode werden in de Belgische periode omgevormd naar een hermissioneringsactiviteit, waarbij zowel de dorpsclerus als de heringerichte en nieuwe religieuze congregaties hun beste beentje voorzetten en daarvoor nieuwe devotievormen en verenigingsverbanden organiseerden. Het jaarthe-

ma van het volksreligieus museum voor de beide Luxemburgen, het Musée en Piconrue te Bastogne, besteed dit jaar in tentoonstelling en begeleidend themaboek de Kerk in Luxemburg tussen 1800 en 1880. In C. Kockerols & A. Neuberg (ed.), *Le Choc des Libertés. L'Eglise en Luxembourg de Pie VII à Léon XIII (1800-1880)* (Bastogne, Musée en Piconrue, 2001; te bestellen bij het ICLRGV vzw, Nijverheidsstraat 54a, 9220 Hamme) krijgt de Vlaamse geïnteresseerde een spiegelbeeld voorgehouden van de kerkelijke impact op de samenleving. Het volksdevotionele luik is uiteraard minder groot dan in de almanakreeks, maar geïnteresseerden in dit onderwerp komen o.a. in de bijdrage van P. Majerus over de nieuwe devoties in de 19de eeuw wel aan hun trekken, terwijl de kerk- en grafkunst uiteraard ook hun plaats krijgen. Naast de zuivere historische bijdragen met Luxemburgse draagwijdte zijn er ook interessante Luxemburgse aanvullingen op de algemene schoolstrijd en de antikle-rikale karikaturen.

Harry VAN ROYEN

Memento Mori

Het herdenken van doden blijft de nodige aandacht opwekken, waarbij de iconografie een niet onbelangrijk referentiepunt is. In *Memento Mori* bieden J. Dewilde en D. Dendooven een beeld van bijzondere stukken rond het doodsthema in de collecties van de Ieperse musea. De oogst is veel ruimer dan alleen maar doodsprentjes uit de Groten Oorlog, maar biedt talrijke mooie illustraties uit de 19de eeuw en uit het Interbellum. De prenten worden in een aantal categorieën opgedeeld (voor, tijdens en na de dood), waarbij de mooiste illustraties ook in de catalogus werden opgenomen. De begeleidende catalogus is enkel te bekomen in het Stedelijk Museum Ieper, Ieperleestraat 31, 8900 Ieper.

Harry VAN ROYEN

Sociaal leven te Gent in 1790-1791

Reis- en emigratieverhalen bieden een rijke schat aan beschrijvingen en analyses van hoe buitenstaanders werk, leven en uitzicht van een voor de autochtoon alledaagse zaken zien en aanvoelen. De in 1790 en 1791 in Gent verblijvende Clara Cornelia van Eijck, gevlucht uit Utrecht, waar haar echtgenoot Pieter Maret lid was van de Utrechtse vroederschap, hield in haar tijdelijk ballingsoord een dagboek bij. Hierin werd naast de persoonlijke beslommingen en gedachten ook het sociaal leven van de elite beschreven. In een tijd dat in de Zuidelijke Nederlanden de Brabantse Revolutie woedde, biedt dit een extra invalshoek hoe een Noordnederlandse deze woelige periode kon volgen en hoe de betere Gentse klasse zich in die tijd ontspande. De uitgave *“Mijn waarde vrindin”* (Hilversum, Verloren, 2000, ISBN 90 6550 175 4) biedt dan ook een extra blik in wat op politiek vlak een woelige periode was.

Harry VAN ROYEN

November in geuren en kleuren

De maand november heeft verschillende betekenislagen. De Roosdaalse scholengemeenschap Sint-Franciscus vond dit een goed uitgangspunt om al die verschillende elementen eens op een rijtje te zetten. Naast de verplichte nummers over de heiligen en de religieuze belevingen in de loop van deze maand, worden ook biologische en nieuwe sociologische zaken aangehaald. De verschillende senioren, vrouwen, paarden en andere niet winkeldagen of weken passeren de revue in een amalgaam van wat een volkskundige in de loop van november zoal allemaal aandacht voor kan hebben. *“Wat is er van november? Van Halloween tot Sint-Andreas”* van samensteller Luc van Liedekerke (Roosdaal, Scholengemeenschap Sint-Franciscus, 2000, ISBN 90 13970 2) is een leuk en verscheiden

boek met traditionele en vernieuwende volkskundige elementen in een internationaal kader.

Harry VAN ROYEN

Geloof en ongeloof: of welke keuzes te maken

Volksgeloof laten sociologisch benaderen zal altijd andere elementen accentueren dan wanneer dit door een “volkskundige” gebeurt. Ann Verlinden probeert geloof, ongeloof en de waarden die daaraan verbonden zijn via een aantal interviews met respondenten uit verschillende milieu's in kaart te brengen. Dat levert boeiende lectuur op die vooral aantoonst dat hedendaags geloof in de meeste gevallen het resultaat is van een multicultureel verzamelen van waarden en ideeën, zelfs bij diegenen die als strikt rooms-katholiek willen bestempeld worden. Voor geïnteresseerden in volksdevotie is *Het ongewone alledaagse. Over zwarte katten, horoscopen, miraculeuze genezingen,..* (Leuven, Acco, 1999, ISBN 90 334 4283 3) zeker een boekje om verder mee te werken en het sociologisch aspect beter te leren kennen.

Harry VAN ROYEN

Nieuwpoort 1600 herdacht

De slag die in 1600 te Nieuwpoort werd geleverd tussen een Nederlands leger onder Maurits van Oranje en een Spaanse legermacht onder aartshertog Albert had ook zijn gevolgen voor de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) langsheen de Vlaamse kust. Toch is het opmerkelijk dat dit onderdeel van de nationale geschiedenis in België steeds onderbelicht is gebleven. In 2000 stimuleerde Nieuwpoort de herdenking van de slag van 400 jaar geleden. Toch is de meeste aandacht voor deze gebeurtenis steeds door de

Nederlanders aan de dag gelegd, als een van de hoogtepunten uit de nationale geschiedenis. De Brugse schilder Odevaere kreeg van koning Willem I de opdracht om de slag van Nieuwpoort te schilderen. In 1600 was de slag, ondanks zijn succes voor Maurits, toch de doodsteek voor de hoop om Noord en Zuid opnieuw te kunnen verenigen. Na 1815 was de vereniging er toch gekomen en de slag van Nieuwpoort was daarbij een van de historische gebeurtenissen die de band tussen Noord en Zuid mytisch moesten onderstrepen. Toen in 1831 in Nederland troepen geronseld werden in de aanloop van de Tiendaagse Veldtocht werd het beeld van de slag bij Nieuwpoort opnieuw gebruikt om de tweede scheiding te veroordelen. In de zeer degelijke monografie *1600: Slag bij Nieuwpoort* (Hilversum, Verloren, 2000, ISBN 90 6550 451 6 - Verloren Verleden 10) geeft Leen Dorsman een uitgebreide beschrijving en analyse van de slag, zijn impact en het gebruik ervan in de loop van de (Nederlandse) geschiedenis, tot in de 20ste eeuw, waarbij het opvallend is dat wel de Nieuwpoortse aandacht voor deze veldslag aan bod komt, maar vroegere Vlaamse uitgaven rond dit gegeven (zoals M. Augustijn, *De slag bij Nieuwpoort* (Kapellen, 1977), M. Vlamijn, *Het beleg van Nieuwpoort* (Antwerpen, 1977) of D. Van der Bauwhede, *Nieuwpoort in de Geuzentijd* (Torhout, 1986)) niet gebruikt werden.

Harry VAN ROYEN

Oorlogskunst als stille getuige

Gustaaf De Landtsheer stelde een kunstmografie samen rond het oorlogsoeuvre van Eugeen Van Mieghem (1875-1930). De Antwerpse kunstenaar Eugeen Van Mieghem is vooral bekend voor zijn rauwe en uiterst realistische havenzichten met landverhuizers en havenarbeiders. De uitbeelding van het lijden van de werkende klasse maakte dat zijn kunst voor 1914 moeilijk verkocht geraakte.

De val van Antwerpen in oktober 1914 was voor de familie Van Mieghem reden genoeg om te vluchten, maar na enkele dagen kwamen ze terug. Gedurende de verdere oorlog verbleef Van Mieghem te Antwerpen en observeerde en tekende de bezetters. De indrukken van de belegering en de vlucht wisselden af met karikaturen op de "weldaden" van de arrogante aanwezigheid van de Duitse bezetter, of de associatie van de Kaiser met als zakenpartner de Dood. Daarnaast werden ook uitingen van het Activisme, waar hij een duidelijk standpunt tegen innam, en het uitgaansleven getekend. Sociaal tekenend zijn de tekeningen van arme kinderen die in de oorlogsjaren staan aan te schuiven voor de soepbedeling.

De oorlogstekeningen werden in 1919 in Antwerpen en in het Nederlandse Scheveningen, dat een belangrijk centrum voor de opvang van Vlaamse oorlogsvluchtelingen was geweest, tentoongesteld. De perskritieken waren lovend, aangezien de oorlogskunst van Van Mieghem als "de getuigenis van een werkelijke diepe emotie" werd beschouwd. *Eugeen Van Mieghem, kunstenaar in oorlogstijd 1914-1918* (Koksijde, De Klaproos, 2001, ISBN 90 5508 048 9) verscheen als deel 2 in de reeks Oorlogsgetuigen en is daarmee een beeld van het bezette Vlaanderen. In het eerste deel werd immers de loopgravenkunst van soldaat-kunstenaar Karel Lauwers (1892-1918) in beeld gebracht. Beide kunstenaars hebben een ding gemeen: de een als burger en de ander als soldaat, bleef hun kunstproductie tot voor enkele jaren onbekend. Het is de verdienste van het In Flanders Fields Museum dat deze iconografische bronnen voor een ruim publiek terug aan de oppervlakte worden gebracht.

Harry VAN ROYEN

Vrouwelijk ondernemerschap

De vrouw als meewerkende partner in een handelszaak, of als weduwe die de zaak runt

tot zolang zoon of schoonzoon als uitbater kunnen optreden is een veel voorkomend beeld dat de geschiedenis van het zelfstandig ondernemerschap biedt. In de publicatie *Vrouwenzakenvrouwen. Facetten van vrouwelijk zelfstandig ondernemerschap in Vlaanderen 1800-2000* (Gent, Provinciebestuur, 2001) heeft als 18de deel in de Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd een inleiding tot de vrouwelijke beroepsactiviteiten als zelfstandige in het ruimer debat rond het belang van de vrouwelijke beroepsactiviteiten in het inkomensprofiel van lagere en middenklassen. Buiten in de horeca, in de textielsector en in de verzorgende beroepen is het vrouwbeeld steeds troebel, verdrongen als aandeelhoudster zonder een duidelijk actief profiel in het bedrijf. In vele gevallen, zeker bij de kleine burgerij, werkte de vrouw in de winkel (bakker, beenhouwer), maar werd niet altijd meegeteld. Vooral in de kleinste detailhandel, dikwijls ambulante, zoals in de visverkoop, waren er evenveel en soms zelfs meer vrouwen actief. Op vlak van absolute aantallen waren er dan ook een kleine 200.000 vrouwelijke "ondernemers". De toestand verbetert evenwel steeds meer, zodanig zelfs dat sommige beroepen steeds meer vervrouwelijken, zoals het onderwijs. Door de uitbesteding van veel werk in de textielsector naar lageloonlanden, wordt deze sector steeds technologischer en stelt steeds minder vrouwen tewerk. Die vrouwelijke zelfstandigen werkten dikwijls met huisgenoten en soms enkele loontrekkenden. Soms lienden ze ook letterlijk de eindjes aan elkaar vast te knopen, zoals de semi-zelfstandigen die slechts af en toe buiten opdrachtwerk konden bijverdienen, zoals een aantal zelfstandige thuiswerkers ook kunnen beschouwd worden (cf. A. Askenasi-Neuckens & H. Galle, *Les derniers ouvriers libres. Le travail à domicile en Belgique* (Brussel, 2000)). Wat in deze twee eeuwen het sterkst gewijzigd is, is de economische rol van de religieuze congregaties. Omstreeks 1900 was dat evenwel anders. Louis Bossart

maakte zich daar in zijn "L'industrie et le Commerce des Congrégations en Belgique" (Brussel, s.a., 221 p.) bijzonder druk over, niet omdat de congregaties vooral in de textielsector veel plattelandsmisjes een bijkomend inkomen voor het ouderlijk budget lieten verdienen, maar omdat ze daar ook een ruime winstmarge aan overhielden. Ook het standpunt van de liberalen en de socialisten over de vrouw "in zaken" komt in deze door het Kadoc samengestelde publicatie slechts terloops aan bod. Een euvel bij een anders wel goed uitgewerkte bundel, die een goede basis vormt voor verder lokaal onderzoek naar de "verborgen vrouwelijke ondernemer", zelfstandige verkoopster en of producente van verbruiks- en gebruiksgoederen, veelal weduwen.

Harry VAN ROYEN

De Belgische vrijsschutters van de Eerste Wereldoorlog

De standrechtelijke executies die Duitse legereenheden in 1914 begingen, werden in Duitsland steeds verdedigd door deze te rechtvaardigen als een optreden tegen vrijsschutters, burgers die zich in het militair bedrijf mengen en dan ook geen recht hebben op de bescherming van de conventie van Genève. Het geallieerde, en vooral Belgische, betoog was steeds dat er van vrijsschutters geen sprake was. Om die reden werd ook het gebruik van de niet echt militair uitzienende burgerwacht beperkt tot bewakingsopdrachten ver achter de Belgische linies. Nochtans werd door de Duitsers dikwijls naar deze eenheden verwezen. J. Horne en A. Kramer hebben in *German Atrocities 1914. A History of Denial* (New Haven - London, 2001; 608 p.; ISBN 0 300 08975 9) duidelijk gemaakt dat er inderdaad een kleine 6.500 Belgische burgers en een 20.000-tal woningen door Duitse terreuracties gedood en vernietigd werden. Duitse historici hebben deze zaak steeds geminimaliseerd, of de Duitse verdediging

van 1914 overgenomen, ook ruim na 1945. Blijkbaar zat dat in het verlengde van de minimalisering van de rol die de Wehrmacht speelde in de vervolging van Joden en de terreuracties tegen Slaven, of West-Europeanen (cf. Vinkt in mei 1940). Beide auteurs hebben duidelijk gemaakt dat gewone soldaten in 1914 tot dezelfde beestigheden in staat waren als hun opvolgers binnen het gewone geregelde leger van 1940 en daarna. Dat pas in november 2001 de Duitse staat zich wou verontschuldigen in verband met de vernietiging van Dinant is slechts een voorlopige stap in de erkenning van de schuldvraag. Dit boek kan die discussie alleen maar in de goede richting sturen.

Harry VAN ROYEN

Standaardwerk over carnaval

Bij Stichting Mens en Cultuur uit Gent verscheen vorig jaar de prachtig geïllustreerde en lijvige studie van Armand Sermon over de geschiedenis van het carnaval van Keizer Karel tot Eedje (Edward) Anseele (295 blz. - ISBN 90-72931-89-0). Auteur is een geboren en getogen Hallenaar, docent aan de Hogeschool West-Vlaanderen in Kortrijk en publiceerde reeds over dit onderwerp in verschillende tijdschriften, o.m. Oost-Vlaamse Zanten, in het themanummer van de jaargang 2000 dat volledig gewijd was aan het thema carnaval (onder redactie van Gita Deneckere). Het werk is meer dan het ophalen van wat herinneringen en het in kaart brengen van de verschillende uitingsvormen. Sermon biedt op de eerste plaats een goed overzicht van de carnavaltradities sinds de 15de eeuw in Vlaanderen (van Aalst over Halle, Jette, Leuven en Tienen tot Gent en Zoutleeuw...), geeft verder tekst en uitleg bij de herkomst en de maatschappelijke achtergronden van bepaalde tradities, bij denkbeelden en symbolen, bij de verschillende types van deze rituele straatfeesten en animaties, de hiërarchie binnen de optochten, de rol van

jongeren en ongehuwden, de oorsprong van de carnavalcorporaties, de typologie van de symbolen, de reacties van de overheid doorheen de eeuwen heen (van reglementering tot regelrechte onderdrukking), de materiële cultuur van maskers, neuzen, knevels, valse baarden en pruiken, de relatie tussen carnaval en drankcultuur, enz. Sermon wijst op de sociale en politieke context van de heropleving van het carnaval in de 19de eeuw: het feest als uitlaatklep, als uiting van gemeenschapsgevoel, bevestiging van de rolpatronen in de samenleving. Uit de bibliografie en de vele bronverwijzingen blijkt de grote eruditie van Sermon. Een uitgebreide index maakt het opzoeken in dit naslagwerk makkelijk.

Karel VELLE

Technische collecties van Vlaamse musea in kaart gebracht

De Afdeling Beeldende Kunst en Musea van de het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap financiert sinds enkele jaren wetenschappelijk onderzoek in verband met het beheer en de bewaring van museale collecties. Doel van het project is knelpunten en behoeften op het vlak van beheer, ontsluiting, behoud (conservering & restauratie) op te sporen, hierover op een gestructureerde manier te rapporteren en concrete aanbevelingen te formuleren voor een actiever beleid. In de reeks onderzoeksrapporten verscheen eind 2000 deel 3, dat volledig gewijd is aan de technische collecties. Uit de studie van Arnold Eloy, die in samenwerking met Johan David, conservator van het Museum voor de Oudere Technieken (MOT - Grimbergen), tot stand kwam, komen een aantal krachtlijnen naar voren. Binnen het museumlandschap in Vlaanderen vormen de musea met overwegend technische collecties of objectenverzamelingen de grootste groep. De collecties konden dank zij deze studie gelokaliseerd worden maar over hun omvang is nog weinig bekend (slechts 37% van de collecties zijn

ontsloten). Wil de overheid een beleid uitstippen van conservering, restauratie en valorisatie van de objecten die de geschiedenis van het alledaagse leven van grote groepen mensen documenteren dan zal ze dringend werk moeten maken van een doorgedreven identificatie, collectieregistratie en ontsluiting van de reeds bestaande verzamelingen. Zo'n beleid vergt grondige voorbereiding (verwerking basisgegevens, bibliografisch onderzoek, vergelijking met buitenlandse voorbeelden), vakkennis, geschoold personeel en voortdurende vorming. Deze overheidspublicatie is goed gestructureerd, uitstekend gedocumenteerd en beslist een aanrader voor zij die geïnteresseerd zijn in het brede veld van het cultureel erfgoed. 'Beheer, conservatie en restauratie van museale collecties' kan besteld worden door storting van 2,48 Euro op rekeningnummer 091-2204003-95 van het Fonds voor Cultuur, Parochiaansstraat 15 te 1000 Brussel met vermelding van naam en adres en de verkorte titel van het boek.

Karel VELLE

Zijn naam is Huys ...

Van de hand van één van de auteurs van dit tijdschrift, dr. Paul Huys, verscheen in december 2001 een grondige genealogische studie over de familie Huys, waarvan de wortels omstreeks het begin van de 17de eeuw te vinden zijn in het West-Vlaamse dorp Geluwe bij Menen. Afstammelingen van deze bekende Geluwse familie waren ondermeer de priester-schrijver Victor Leo Huys (1829-1905), auteur van het boek over de "Bende van Baekelandt" en de Geluwse gemeentesecretaris Emiel Huys (1863-1941), auteur van een dorpsmonografie over Geluwe. Naast de geschiedenis van verscheidene familietakken bevat het boek een afzonderlijk hoofdstuk over de betekenis en de verspreiding van de naam Huys, tachtig afbeeldingen, een bijlage met relevante archiefbronnen, een bronnenoverzicht, een literatuurlijst en uiteraard een index op persoonsnamen. De auteur is van

opleiding taal- en letterkundige, voormalig hoofd van de provinciale dienst voor cultuur van onze provincie en geniet vooral waardering omwille van zijn ruime belangstelling en grote eruditie op het terrein van de lokale geschiedenis, molengeschiedenis, heemkunde en familiekunde. "Huys is de naam. Aangename kennismaking. Vier eeuwen familiegeschiedenis 1600-2000 (Geluwe, Wervik, Menen, Ledegem, Deinze)", XVI-328 p. + 24 p. buitentekstillustraties, kan besteld worden bij de auteur: Deinse Horsweg 18, B-9031 Drogenen.

Karel VELLE

Volkkundig en taalkundig veldwerk in een Nederlandse multiculturele wijk

"Er waren een Marokkaan, een Turk en een Nederlander..", in de zomer van 2001 onder eindredactie van Theo Meder verschenen bij de Stichting beheer Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis IISG, vormt de neerslag van een interdisciplinair onderzoeksproject gerealiseerd door taalkundigen en etnologen van verschillende Nederlandse universiteiten en van het Meertens Instituut in de wijk Lombok in Utrecht. Wat dit boekje zo opmerkelijk maakt zijn doel en voorwerp van het onderzoek. Onder het motto 'Kom op, vertel eens een mop' gingen veldwerkers tijdens het multiculturele buurtfestival Salaam Lombok gedurende één dag met microfoon en bandopnemer op pad en lieten allochtone kinderen van uiteenlopende origine naar hartelust grappige verhalen en moppen vertellen. Ook de reacties van enthousiaste toehoorders en passanten werd als onderzoeksmateriaal opgenomen en verwerkt. Het resultaat is verbluffend. De transcriptie van het bandmateriaal leverde niet alleen een schat aan (unieke) informatie en een aantal leuke en raadselachtige moppen op. Door of dank zij het vertellen van moppen kwamen een veelheid aan

onderwerpen aan bod die relevant zijn voor het brede onderzoeksveld van volkscultuur, taalsociologie en (kinder-)vertelcultuur: taboes, angst en etniciteit, taalkeuze, de sociale functies van taal, dominantie van talen en culturen, legitimering, identiteitsgevoel ('oordeel over de ander'), representatie en compensatie, codewisseling, verteltechnieken, humor in het taalgebruik, en noem maar op. Moppen zijn dus mentaliteitsdragers: zij dragen een boodschap uit (T. Meder, p. 7). Het analyseren en duiden van en reflec-

teren over die boodschap, daar was het de Nederlandse onderzoekers om te doen. Dit bijzonder toegankelijk boekje (210 blz. - ISBN 90-3861-215-8) toont overduidelijk aan dat men met eenvoudige middelen, met een flinke dosis creativiteit en een hecht samenwerkingsverband tot interessante onderzoeksresultaten kan komen die bovendien het democratisch gehalte van onze samenleving opkrikken.

Karel VELLE

SUMMARIES

Official feasts in the French Period. Folk culture and cultural politics in the Leie-department (1795-1814)

Liesbet Van Nieuwenhuysse

At the end of the 18th and beginning of the 19th century, the French authorities pursued a clear strategic policy with respect to folk culture. This policy was also maintained in the Leie Department. Several official celebrations of the *Directoire* period aimed to convince the common man of the republican citizen ideal. The celebrations of the Empire purported to make the regime more popular with the people. Using considerable organisational and safety measures, the authorities tried to attract the people to the celebrations and enthrall them with entertainment, symbols and religious elements. The statute of *pays conquis* as well as the specific attitude of the local authorities made the celebrations in the Leie Department very successful indeed. At the same time, folk culture continued its drowsy existence in inns, churches and market places under the watchful eye of the authorities.

Mutant(en) in cyberland: reele en virtuele (re)presentaties van Decembericonen!

Hilde Schoefs

The main focus of this article is the way in which seasonal celebrities as Sinterklaas and Santa Claus are constructed, used and depicted both in real and virtual surroundings and to what and whose interest. At the end of the 20th and the beginning of the 21st century Santa Claus appears to have gradually emerged under the impulse of global tendencies in the real space(s) of Flanders and the Netherlands as a new player in the field of winter festivities next to the traditional giftbearer in the low countries, Sinterklaas. As mental construction eagerly fed by a growing commercialism both are primarily meant to induce people into buying their share of happiness in the dark days of December. Though glancing at the internet reveals that both the old and the new model are readily adopted and behave in much the same ways, it is interesting to see that also some new (cyber)patterns seem to have emerged.

Five new murder songs from Eastern Flanders

Willy Braekman

Attention is drawn in the present paper to five hitherto unknown popular murder songs by market singers who sang and then sold them on single cheaply printed sheets of paper to their attentive audiences. The dates of the five range from the eighteenth to the middle of the nineteenth centuries and relate murder cases from Berlare, Sint-Niklaas, Elversele, Haasdonk and Huise. The background of song is reconstructed as far as feasible and the texts are accompanied by explanatory notes.